

Türkçe'de kabile terimi hacmine göre il (el), budun, ulus, tâife, boy, aşiret, urug, cemaat, oymak ve oba kelimeleriyle ifade edilmektedir. Türk tarihinde farklı isimlerle adlandırılan kabile yapısı yegâne sosyal örgütlenme biçimidir. Meselâ Oğuz ve Türkmen boylarının on binlerce hâneyi içerdiği bilinmektedir ve günümüz Türkiye'sinde yaşayan Türkler de aslen Oğuz boyundandır. Her boyun başında "boy beyi" denilen bir lider bulunurdu; oymakların başında bulunanlar ise boy beyinin ailesindendi. Oymaklar da daha küçük birimlere ayrılırdı. Boylar han sülâlesine mensup bir şahsın veya dirayetli bir boy beyinin etrafında toplanarak illeri meydana getirirlerdi. Oğuz ili on ikisi Bozok, on ikisi Üçok diye bilinen iki ana kola ayrılmış yirmi dört boydan oluşmaktaydı. Her boyun hayvanlarına, eşyalarına vurduğu bir damgası vardı. Oğuzlar'ın XI. yüzyıl Selçuklu fütuhâtından sonra daha ziyade Türkmen adı altında kurdukları siyasî topluluklar da (iller) boy adıyla anılan kabilelerdir; meselâ Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Dulkadirli illerini meydana getiren Türkmen kabileleri bunlardandı. Anadolu'da kurulan diğer çeşitli Türk devletleri ve beylikler de bu arada hatırlanabilir. Geçimleri genelde avcılık ve hayvancılığa dayanan boylar yerleşik hayata geçtikten sonra da temel özelliklerini korumaya çalışmışlardır.

Türk tarihinin birçok yönü kabile kimlikleri arasındaki çatışmalar göz önüne alınmadan anlaşılabilir. Türkler'in genellikle dünyanın birçok yerindeki diğer kabileler gibi ne İslâm'dan önceki ne de İslâm'dan sonraki tarihinde kabile yapısının tam olarak nasıl işlediği hâlâ bilinmemektedir. Türk toplumunun İslâm öncesi

dönemdeki kabile yapısı İslâm'a girmekle ortadan kalkmamış, ancak dinî kimlik en azından teorik düzeyde önem kazanmıştır. Sadece çeşitli Türk boylarını değil birçok yabancı kavim ve kabileyi de yöneten Osmanlı Devleti dinî kimliğin baskın olduğu bir toplumdur. Osmanlı Devleti kabileden devlete dönüşmüş bir sosyal örgütlenmedir. Osmanlılar'ın mensup bulunduğu Oğuz-Kayı boyunun diğer boylarla olan ilişkileri ve bundan doğan çatışmalar ilk dönem Osmanlı tarihinde önemli bir yer tutar. Osmanlıların yükselişi ve neticede diğer boylar üzerinde hâkimiyet kurması cihan devletine giden yolda atılmış ilk adımdır.

Boylar arasındaki farklılıklar Türk dilinin gelişmesi açısından önemlidir. Türkçe, boylar yoluyla altı ana koldan (Bulgar, Oğuz, Kıpçak, Karluk, Uygur, Kırgız) gelişerek günümüzde yaşayan yirmi üç lehçeye ayrılmıştır: Çuvaş, Türkiye (Oğuz), Azerbaycan, Türkmen, Gagauz, Salar, Kazak, Karakalpak, Nogay, Tatar, Başkırt, Karaim, Karaçay-Balkar, Kumuk, Kırım-Tatar, Uygur, Özbek, Yâkut, Hakas, Tuva, Tofa, Kırgız, Altay. Oymak kimliği ve oymaklar arası farklılaşma dil yanında başka sembolik alanlarda da ortaya çıkmış, özellikle giyim kuşam yanında kilim ve halı desenlerine de yansımıştır; belirli kabileler belirli halı ve kilim desenleriyle ayırt edilmektedir. Ancak zamanımızda türlü sosyal ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle mahallî ve etnik yapıların güçlerini kaybettikleri de bilinmektedir (ayrıca bk. KONAR GÖÇER). Günümüzde İslâm dünyasının diğer bölgelerinde de kabileler sosyal yapının temel öğeleri olarak varlıklarını sürdürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

- Lisânü'l-'Arab*, "ş'ab", "f'uz", "k'bl", md.leri; *Tacü'l-'arûs*, "ş'ab", "k'bl", md.leri; *Kâmus Ter-cümesi*, I, 321-322; IV, 40; Müslim, "İmâre", 57; Ebû Dâvûd, "Edeb", 112; İbnü'l-Kelbî, *Cemhere* (Nâcî), tür.yer.; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *en-Neseb* (nşr. Meryem M. Hayrûddîr), Beyrut 1410/1989, neşredenin girişi, s. 61-149; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-'ereb*, II, 276-286, 325 vd.; Kalkaşendî, *Kalâ'idü'l-cümân* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1402/1982, s. 12-16, 36 vd.; Mahmûd Şükri el-Âlûsî, *Bulûğu'l-'ereb* (nşr. M. Behcet el-Eserî), Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye), III, 182-213; Cevâdî Ali, *el-Mufaşşal*, I, 354-409; IV, 313-540; VI, 50-60, 66 vd., 227 vd., 444-449, 582 vd.; M. Elieda, *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*, Princeton 1974, s. 3-32; Faruk Sümer, *Oğuzlar: Türkmenler*, İstanbul 1980, s. 201-372; Âtik b. Gays el-Bilâdî, *Mu'cemü kabâ'ili'l-Hicâz*, Mekke 1403/1983; Bekîr Ebû Zeyd, *Tabakâtü'n-nessâbin*, Riyad 1407/1987; Fâtma Cum'a, *el-İtticâhâtü'l-hizbiyye fi'l-mücteme'l-İslâmî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikri'l-Lübânî), s. 21-44; *Tribes and State Formation in the Middle East* (ed. P. S. Khoury - J. Kostiner), California-Oxford 1990; M. Süleymân et-Tayyib, *Meusû'atü'l-kabâ'ili'l-'Arabiyye*, Kahire 1414/1993; Abdülazîz ed-Dürî, *Bahş fi neş'eti 'ilmi't-târîh 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1993, s. 40-47, 131-132; Fuad I. Khuri, "From Tribe to State in Bahrain", *Arab Society: Social Science Perspectives* (ed. N. Hopkins - S. Ibrahim), Kahire 1994, s. 432-447; İbrahim Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, Ankara 1997, s. 22-30; Engin Ayan, *Horasan ve Civarında Oğuz Boyları: 1157-1220* (doktora tezi, 1998), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Ağacan Beyoğlu, *Türkmen Boylarının Tarih ve Etnografyası*, İstanbul 2000, s. 11-14; İhsân en-Nâs, "Kütübü'l-ensâbi'l-'Arabiyye", *MMLAdm.*, LXIV (1989), s. 539-580; LXV/3 (1990), s. 387-412; LXVI/3 (1991), s. 403-429; LXVII/2 (1992), s. 195-224; LXVIII/1 (1993), s. 3-58; LXVIII/4 (1993), s. 579-593; Ahmet Önkâl, "Araplarda Ensâb İlmi ve İslâm Tarihi Açısından Önemi", *Sû İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, Konya 1990, s. 117-131; IV (1991), s. 55-72; "Boy", *TA*, VII, 478-479; J. Chelhod, "Kabîla", *EP* (İng.), IV, 334-335; "Kabîle", *Yeni Türk Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, V, 1605-1606; Hakkı Dursun Yıldız, "Arap", *DİA*, III, 273; L. Beck, "Tribe", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), Oxford 1995, IV, 230-234.

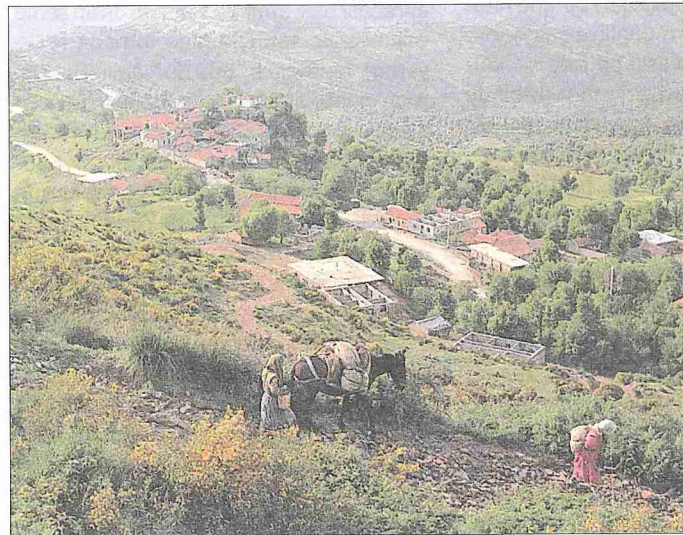
CASİM AVCI - RECEP ŞENTÜRK

KABİLİYE

(القبيلية)

Cezayir'in kuzeyinde
dağlık bölge.

Atlas dağlarının kuzeyinde, başşehir Cezayir'in güneyindeki Mitice kesiminden Tunus sınırını yakınlarındaki Annâbe'ye (Bûne) kadar Akdeniz sahili boyunca içeriye doğru genişleyen uzanan Berberî asıllı kabilelerin yaşadığı bölgedir; doğu kesimine Küçük Kabîliye, batı kesimine Bû-

Kabîliye bölgesinde bir köy - Cezayir

yük Kabîliye (Curcura Kabîliyesi) denir. **Kabîliyye** adı Arapça kabâil (kabileler) kelimesinin Batı dillerine yansımış şeklidir ve Berberî kabilelerini ifade eder. Özellikle Büyük Kabîliye, dağlık kesimler dışındaki arazisi sulak ve tarıma elverişli olduğundan ülkenin en kalabalık yeridir. Bölgedeki önemli şehirler Burc-Menâil, Dellis, Aynülhammâm, Kal'atü Benî Abbâs, Bicâye, Tîzî-uzu ve Cicelli'dir.

Kabîliye İslâm'ın Kuzey Afrika'ya yayılmasından sonra sırasıyla Rüstemî, Ağlebî, Fâtımî, Murâbîr, Muvahhid, Hammâdî ve Hafsî idarelerinde kaldı. XVI. yüzyılın ilk yarısında burada Kükü, Benî Abbas ve Benî Câbir isminde üç mahallî emirlik ortaya çıktı. Bu sıralarda, daha önce Tunus Hafsî Sultanı Ebû Abdullah V. Muhammed'le anlaşarak Halkulvâdî'ye (La Goletta) yerleşmiş olan Türk denizcileri Barbaros kardeşlere yaklaşan Kükü Emîri Ahmed b. Kâdî onların Cicelli'yi ve ardından Cezayir şehrini almalarına yardım etti. Cezayir bölgesini iki kısma ayıran Türkler de doğu kesiminin idaresini ona verdiler. Ancak bir müddet sonra bölge önemli ölçüde Osmanlı hâkimiyetine girince mahallî emîrler Türkler'in varlığından rahatsız olmaya ve gizli den gizliye, Afrika sahillerini ele geçirmeye çalışan İspanyollar'la birlikte hareket etmeye başladılar. 1524'te Ahmed b. Kâdî'nin ayaklanması ve Tunus Sultanı Muhammed'in saldırıya geçmesi üzerine Barbaros Hayreddin Cezayir şehrinden ayrılmak zorunda kaldı. Fakat üç yıl sonra daha güçlü bir şekilde geri döndü ve bütün Cezayir'e hâkim oldu (DİA, V, 65-66). Kabîliye, 1534'te Cezayir Sultanı Barbaros Hayreddin'in Kanûnî Sultan Süleyman tarafından İstanbul'a davet edilip Cezayir beylerbeyi unvanıyla donanmanın başına geçirilmesinden sonra Osmanlı toprağı oldu ve 1830'a kadar Garp ocaklarının bir parçası sayıldı.

Rüstemîler döneminde Hâricîliğin Ağlebîler devrinde ise Sünnîliğin etkisinde kalan Kabîliye bölgesinde halkın dinî konularda önderliğini yapan murâbîrler (şeyhler, din âlimleri), özellikle aileler ve kabileler arası kavgaları yatıştırma hususunda kendilerine güvenilen ve çok itibar gösterilen kimselerdir. Osmanlı döneminde idareciler onları her türlü vergiden muaf tutarken vefat edenlerine de türbeler yaptırıyor, böylece Kabîliye ahalisinin devlete bağlılığını arttırmaya çalışıyorlardı. Her köyün murâbîr tarafından Arapça olarak kaleme alınan ve cemaat tarafından onaylanan İslâm'ın emirleri-

ne ve yasaklarına uygun kuralları vardı. Fransızlar daha sonra bu kuralları dinî özelliklerinden arındırıp örf ve âdetlerin öne çıkarıldığı birer Fransızca metin haline getirdiler; ayrıca bölgede misyonerlik faaliyetlerine ağırlık verdiler. Bu arada Kabîliye'de yaygın olan ve Fransız işgaline karşı halkı direnişe çağıran Rahmâniyye tarikatının hemen hemen bütün zâviyelerini yıkıp ileri gelenlerini hapse attılar veya sürgüne gönderdiler. Aynı şekilde diğer tarikatlara karşı da sert bir tutum takındılar.

Fransız işgali sonrasında tarım yapılan toprakların büyük bir kısmını oluşturan 446.000 hektar arazi Fransa'nın Alsace-Lorraine bölgesinden getirilen çiftçilere dağıtıldı. Bu çiftçilerin yerleştirilmesini sağlayan ve özellikle yahudileri kayıran Crémieux kanunu (1871) bölgede büyük bir ayaklanmaya sebep oldu; ayrıca aynı yılda çıkan Muhammed el-Mukrânî ayaklanmasına da 180.000 Kabîliyelî katıldı. Bu gibi olumsuzluklarla hayat şartları gittikçe ağırlaşan Kabîliyeliler 1907 yılından itibaren Fransa'ya işçi olarak gitmeye başladılar. Fransa'daki Cezayirli işçilerin % 20'si Kabîliye'den gelme idi ve bunlar ülkelerinde iken yaptıkları gibi orada da Cezayir'in bağımsızlığı için atılan her adıma iştirak ediyorlardı. 5 Ağustos 1945'te başlayan ilk ayaklanma derhal Küçük Kabîliye'ye sızmış ve Fransız ordusu bölgeyi uçaklarla bombalayarak çok sayıda insanın (ülke genelinde Fransızlar'a göre 15.000, Cezayirli'lere göre 45.000 kişi) ölümüne sebep olmuştur. Cezayir'in bağımsızlığı yolunda önemli adımlardan biri olarak 1 Kasım 1954'te başlayan silâhlı mücadele de Avres ve Kabîliye'den bütün ülkeye yayılmıştı. Bağımsızlık sonrasında da Ahmed b. Bellâ'ya karşı yürütülen muhalefette Kabîliye bölgesinin bazı ileri gelenleri yer almışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Haldûn, *Histoire des Berbères* (trc. Le Baron de Slane), Paris 1982, I, 173, 185, 255, 258; Ali Rıza Paşa, *Mir'âtü'l-Cezâyir* (trc. Ali Şevki), İstanbul 1293, s. 40-43; O. Depont - X. Copolani, *Les confréries religieuses musulmanes* (ed. M. J. Cambon), Alger 1897, s. 382-413; Aziz Samih İter, *Şimali Afrika'da Türkler*, İstanbul 1936, I, 74-77, 83, 87-89, 108-110; Fuad Carım, *Cezayir'de Türkler*, [baskı yeri yok] 1962 (Sanat Basımevi), s. 39-40; J. Morizot, *L'Algérie kabylisée*, Paris 1962, s. 10, 21, 32, 45, 47, 50; Ali Merad, *Le réformisme musulman en Algérie de 1925 à 1940*, Paris 1967, s. 60, 141, 192-196, 355, 359, 361-362; H. Roberts, "The Conversion of the Mrabtin in Kabylia", *Islam et politique au Maghreb*, Paris 1981, s. 101-125; Hamdan Khodja, *Le miroir aperçu histori-*

que et statistique sur la régence d'Alger, Paris 1985, s. 48-51, 88, 96, 192, 219, 238; J. Ganiage, *Histoire contemporaine du Maghreb de 1830 à nos jours*, Paris 1994, s. 23-25, 30, 37, 456, 480-481, 521, 620-624; L. Massignon, "Cartes de répartition des Kabyles dans la région parisienne", *REI*, IV/2 (1930), s. 161-169; L. Milliot, "Les institutions Kabyles", a.e., VI/2 (1932), s. 127-174; a.mlf. - A. Bernard, "Les qânoûns Kabyles dans l'ouvrage de Hanoteau et Letourneux", a.e., VII/1 (1933), s. 1-44; Seyyid Murad, "Gazavat-ı Hayreddin Paşa", *Studi Magrebini*, XIII, Napoli 1981, s. 102-108, 132-139; G. Yver, "Kabîliyye", *İA*, VI, 22-30; H. Isnard - R. le Tourneui, "Kabylie", *El²* (Fr.), IV, 374-380; Şerafettin Turan, "Barbaros Hayreddin Paşa", *DİA*, V, 65-66.

AHMET KAVAS

KABİR (القبر)

Arapça'da "ölünün gömüldüğü yer" anlamında **kabr** (çoğulu **kubûr**), "kabrilerin bulunduğu yer" karşılığında **makber** ve **y makbere** (çoğulu **mekâbir**) kelimeleri kullanılır. Türkçe'de kabirle eş anlamlı olan **mezâr** ise kelimenin kök anlamıyla da irtibatlı olarak özellikle ziyaret edilen önemli kişilerin kabirlerini (ziyaretgâh) ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm'de birer âyette **kabr** (et-Tevbe 9/84) ve **mekâbir** (et-Te-kâsür 102/2), beş âyette **kubûr** (el-Hac 22/7; Fâtır 35/22; el-Mümtehine 60/13; el-İnfitâr 82/4; el-Âdiyât 100/9) geçmekte, birçok hadiste de gerek kabrin yapısı ve şekline, kabir ziyaretine, gerekse kabir suali ve azabı gibi uhrevî hayatla ilgili açıklamalara yer verilmektedir.

İslâm Öncesi Dinlerde. Ölümünden sonra bedenler zamana ve coğrafyaya göre değişik şekillerde defnedilmiştir. İnsanlığın başlangıcında cesetlere ne gibi işlemler yapıldığı konusundaki bilgiler kısıtlıdır. Kabir uygulamasının sağlık, bilinmeyenlerden korkma gibi sebeplerden dolayı ölü bedenden uzaklaşma ve cesedi koruma arzusuyla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Ölüm fikrindeki tarihî değişimlere paralel olarak her din, gerek mimari açıdan gerekse onun etrafında örülü inançlar bakımından kabre farklı değerler yüklemiştir.

Tarih öncesi toplulukların ve günümüzde mevcut bazı iptidai kültürlerin ölü gömme âdetleri aynı değildir. İptidai kültürlerde muhtemelen hastalık yayacağı kaygısı ve ölüm gibi tabiat üstü bir fenomeni ima ettiğinden dolayı genellikle tabu olarak kabul edilen cesetlerin korunması ve yaşayanlardan uzak tutulması